

הרב יוסף סלוטניק

"ציבורי מעות שלושה מטבעות זה על גב זה"

נוסח המשנה כמחולל מחלוקת האמוראים ועריכת הסוגיה

המקורות התנאיים – מבוא

המשנה במסכת בבא מציעא (ב, א-ב) יוצרת שתי רשימות, זו לעומת זו: באחת – חפצים שהמוצא אותם זוכה בהם, ובשניה – חפצים שהמוצא מחויב להכריז עליהם על מנת להשיבם לבעליהם. במאמר זה לא נדון במכלול הפריטים שברשימה¹. אנו נתמקד בפריט אחד המופיע ברשימות השונות – מעות. פריט זה מופיע בשתי הרשימות והמשנה קובעת:

פירות מפוזרין ומעות מפוזרות [...] הרי אלו שלו. [...] ציבורי פירות ציבורי מעות שלושה מטבעות זה על גב זה² [...] חייב להכריז.

* בפתח מאמר זה ברצוני להודות לש"י וולף ולדניאל קן, על עזרתם הרבה בלימוד הסוגיה ובכתיבת המאמר. הזכויות שלהם, הטעויות שלי.

1 כמו כן, לא נדון בשאלה האם חובת השבת האבידה קשורה לסימנים מזהים הנמצאים באבידה או לקריטריונים אחרים. שאלות אלו כבדות משקל וכבר עסקו בהם רבים: אמוראים, ראשונים ואחרונים. אנו נניח, כשם שעשו הסוגיות השונות בתלמוד, שעל מנת להתחייב בהשבתו של חפץ אבוד צריך להיות בו סימן. כמו כן, נניח שלשאר הפריטים ברשימת החפצים עליהם יש להכריז, אכן יש סימן.

2 למשפט זה במשנה ישנן כמה גרסות. בעוד שכתבי היד של המשנה, מירב כתבי היד של התלמוד וציטוטי המשנה אצל רוב הראשונים גורסים "שלושה מטבעות זה על גב זה", ישנם מספר כתבי יד של התלמוד (פירנצה, מינכן 95, ותיקן) ומספר אזכורים בראשונים הגורסים "שלוש מטבעות זו על גב זו".

[הערת המערכת: במאמר זה המילה 'מטבע' תופיע בלשון זכר, שכן כך רוב הופעותיה בלשון התנאים, על אף שגם התייחסויות בלשון נקבה נפוצות. יתרה מכך, כל המילים במשקל

המשנה מעמתת בין שני מקרים; אם המעות מפוזרות הרי הן של מוצאן, ולעומת זאת, אם המעות צבורות חייב המוצא להכריז עליהן.³ נראה ברור שהמשנה משתמשת במילה 'ציבור' כתיאור ההיפך מהמילה 'מפוזר'. כך עשתה המשנה ביחס לפירות: "פירות מפוזרין" מול "ציבורי פירות", וכך גם נראה המצב ביחס למעות: מעות מפוזרות הן חסרות סימן, ועל כן "הרי אלו שלר"; לעומת "ציבורי מעות" שעליהם "חייב להכריז", מפני שיש בהם סימן. את חוסר הבהירות של המושג "ציבורי מעות" ביארה המשנה באמרה: "שלשה מטבעות זה על גב זה". מדברים אלו עולה בפשטות כי הסימן בציבורים מורכב משילוב של שני גורמים: מספר המטבעות – "שלשה מטבעות", והקשר שבין המטבעות השונות – "זו על גבי זו". קריאה זו סבירה, אם כי עולות ממנה שתי נקודות שמקשות מעט על רצף הקריאה של המשנה: ראשית, מדוע ראתה המשנה לנכון להסביר את המונח "ציבורי מעות" אך לא את הביטוי "ציבורי פירות"? ושנית, מדוע שינתה המשנה את המינוח מ'מעות' ל'מטבעות'?

דומה שהמפתח לביאור המשנה נמצא בתוספתא (בבא מציעא ב, ו-ז):

מצא פירות ציבורין חייב להכריז, מפוזרין אין חייב להכריז, מקצתן ציבורין ומקצתן מפוזרין חייב להכריז.
מצא מעות עשויות מגדלות חייב להכריז, מפוזרות אינו חייב להכריז, מקצתן מגדלין ומקצתן אין מגדלין חייב להכריז. וכמה הוא מגדל? שלשה מטבעות זה על גבי זה.

התוספתא דנה אף היא בזוג 'מפוזרין'–'ציבורין', ומתייחסת לחילוק ביניהם הן בפירות הן במעות.⁴ השוני הבולט בין המשנה והתוספתא הוא שביחס למעות, במקום להשתמש בביטוי 'ציבורין', משתמשת התוספתא בביטוי 'מגדלין'. באמצעות שימוש בביטוי שונה, מחלקת התוספתא בין הפירות למעות. בעוד שהסימן של הפירות הוא העובדה שיש קשר בין הפירות השונים, הרי שבמעות

³ 'מקטל', אליו שייכת המילה 'מטבע', הן בלשון זכר.

³ המעיין במשנה יראה שגם במקרה שהמעות נמצאו בתוך כיס, חובה להכריז עליהן, אולם דיון זה אינו קשור לענייננו.

⁴ בשני המקרים מרחיבה התוספתא ודנה גם במקרה נוסף, בו הפירות או המעות מפוזרין בחלקם וציבורין בחלקם. הרחבה דומה עשתה התוספתא בעוד פריטים, כאשר הקו ההלכתי המנחה אותה הוא שאם חפץ ללא סימן נמצא ליד חפץ עם סימן חובה להכריז על שניהם. עיינו תוספתא שם, ו-ט.

אין די בסימן זה והמעות צריכות להיות "עשויות מגדלות", כלומר, מונחות בתבנית ברורה.⁵ התוספתא משתמשת בביטוי "עשויות מגדלות" מבלי להסביר מהי הצורה של תבנית זו, אך מהמשך הדברים עולה שפירוש הביטוי מגדל הוא "זה על גבי זה", כלומר, סידור המטבעות זה על זה הוא הסימן שבעטיו חייב המוצא להכריז.

בשלהי התוספתא נשאלת השאלה "וכמה הוא מגדל". שאלה זו אינה מנסה לברר מהו המגדל, אלא באה כקומה שנייה על גבי הקביעה שהסימן הוא סידור המעות במגדלים, ומנסה לברר מהי כמות המטבעות המזערית שנחשבת 'מגדל'. מהשאלה ומהתשובה ברור שייחודו של מגדל טמון בכך שיש מבנה מסוים של מטבעות המונחים זה על זה, והתוספתא מסייגת ואומרת שרק משלושה מטבעות ואילך המבנה ייחשב כמגדל.⁶ דומה שרובד זה של השאלה והתשובה מאוחרים יותר להלכה הבסיסית של התוספתא, דבר הניכר מתוך שינוי המונח מ'מעות' ל'מטבעות'.

יתכן שבעקבות ביאור זה לתוספתא, נכנסה הערה זו גם למשנה, ואף בה מוזכר הביטוי שהופיע בתוספתא "שלשה מטבעות זה על גבי זה".⁷ תוספת זו יצרה ביאור למונח 'ציבורי מעות' שהופיע במשנה, וקבעה שמשמעותו היא מגדל של מעות שיש בו לכל הפחות שלושה מטבעות זה על גב זה.⁸ מהלך זה יוצר

5 קשה להכריע האם התוספתא הזו מאוחרת למשנתנו, והיא מבארת את הביטוי 'ציבורי' המופיע במשנה, או שמא היא מקבילה למשנתנו ומראש לא הכירה את הביטוי 'ציבורי' ביחס למעות.

6 **הראב"ד** המובא בשיטה **מקובצת** (בבא מציעא כה ע"א) חולק על פרשנות זו באמרו: "כמגדלין: רויחא מתתאי, ומציעא עלויה, וזוטרא עילויה מציעתא. תניא נמי הכי: 'מצא מעות מפוזרין וכו' עשוין כמגדלין חייב להכריז'. כי בודאי דרך הנחה היא זו ויש סימן בזו ההנחה [...] ואלו הן כמגדלין: שלשה מטבעות זה על גב זה, כלומר וכמה הן שהן עשוין כמגדלין ויהא חייב להכריז? שלשה מטבעות וכו', אבל שנים, אף על פי שעשוין כמגדלין – לא". אך דומה כי פרשנותו נובעת מזיהוי שהוא עושה בין שיטת רבי יצחק מגדלאה ושיטת רבי חנינא על פי ביאור הגמרא, ואינה נובעת מפשט התוספתא. ראו ניתוח הסוגיה הבבליית להלן בגוף המאמר.

7 הליך זה של תוספת ביאורים של ברייתות לתוך המשנה מוכר לנו ממקומות רבים. עיינו: י"ג אפשטיין, **מבוא לנוסח המשנה**, ירושלים תש"ס, 946–979, המתעד תופעה זו.

8 חשוב להדגיש שעל אף שאותו משפט מופיע הן במשנה הן בתוספתא, הרי שתפקידו שונה בכל מקור. בתוספתא ברור מלכתחילה שצריך להכריז רק על 'מגדל', ולכן חידושו של משפט זה הוא בצמצום הדין, באמצעות קביעה שאין חיוב להכריז על כל מגדל מטבעות, אלא רק

זהות בין דין התוספתא לדין המשנה וקובע שלא על כל ציבורי מעות צריך להכריז, אלא רק על ציבורי מעות של שלושה מטבעות המונחים זה על גבי זה. בשלהי הסוגיה בתלמוד הבבלי (בבא מציעא כה ע"ב), מובאת ברייתא שדנה אף היא במתח שבין ציבורי מעות למעות מפוזרות:

מצא מעות מפוזרות – הרי אלו שלו, כאבני בית קוליס – חייב להכריז. ואלו הן אבני בית קוליס: אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן.

כמו המשנה והתוספתא, אף ברייתא זו מודעת לכך שאין המוצא צריך להכריז על מטבעות מפוזרות, ואף היא מביאה מקרה של מטבעות שצריך להכריז עליהם. אך ברייתא זו קובעת שהמקרה שצריך להכריז הוא כאשר המטבעות נמצאים במבנה משוכלל, ודווקא הוא מהווה סימן. שני מקורות תנאיים אלו, התוספתא והברייתא, מסכימים שסידור המטבעות כמגדל הוא הסימן, אך בעוד שהתוספתא מסתפקת במגדל פשוט, 'זה על גבי זה', הברייתא מצריכה שהמטבעות יהיו במבנה מסוים, 'כאבני בית קוליס'. כמו כן, מברייתא זו ברור שאין צורך שהמטבעות יהיו דווקא זה על גבי זה, שכן במבנה של 'אבני בית קוליס' רק מטבע אחד מונח על האחרים, ובכל זאת קובעת הברייתא שסידור זה מהווה סימן.⁹

לסיכום המקורות התנאיים, נאמר שראינו שלשה קריטריונים אפשריים המחייבים הכרזה: חפצים צבורים – ברגע שיש קשר מסוים בין החפצים, גם ללא מבנה ברור, ישנה חובה להכריז; עשויים כמגדל 'זה על גבי זה' – מבנה המגדל הפשוט מחייב הכרזה, בתנאי שיש בו לפחות שלושה מטבעות; 'כאבני בית קוליס' – חפצים הבנויים במגדל משוכלל, חובה להכריז עליהם.

המשנה יישמה את האפשרות הראשונה ביחס לפירות. המשנה והתוספתא יישמו את האפשרות השנייה ביחס למטבעות, ואילו הברייתא יישמה את

על מגדל שיש בו לפחות מספר מטבעות מסוים. במשנה, לעומת זאת, אופיו של 'ציבור המעות' אינו ברור, ועל כן בא משפט זה לבאר שציבורי מעות הם מטבעות המונחים זה על גבי זה.

⁹ ישנו הבדל נוסף בין הברייתא והתוספתא. הברייתא אינה מציינת מספר מזערי של מטבעות, בעוד שהתוספתא ציינה במפורש שצריך שלושה מטבעות. נראה שיש לכך פתרון פשוט – את המבנה המשוכלל של אבני בית קוליס אי אפשר ליצור עם פחות משלושה מטבעות, ולכן אין צורך להזכיר את המספר המזערי, אך את המבנה הפשוט של מגדל אפשר להשיג גם עם שני מטבעות, ולכן צריכה התוספתא לסייג ולומר שחובה להכריז רק אם יש שלושה מטבעות.

האפשרות השלישית ביחס למטבעות. בפשטות נראה שהברייתא המצריכה מבנה משוכלל, 'כאבני בית קוליס', לא תצריך הכרזה אם המטבעות יהיו רק במבנה פשוט של 'מונחים זה על גבי זה'.

במאמר זה ברצוני להתמקד בפרשנויות של האמוראים לדין 'ציבורי מעות' המופיע במשנה. אנסה להוכיח שהיו שלשה שלבים בביאור המשנה: פרשנותם של אמוראי ארץ ישראל, פרשנותם של אמוראי בבל ופרשנות הסתמא דגמרא. לפני האמוראים הארצישראלים עמדה המשנה ללא המשפט "שלשה מטבעות זה על גבי זה". נוסח זה נתן להם חירות להסביר את דין המשנה בדרכים שונות. על פי הביאורים השונים שלהם תיתכן מחלוקת בין המשנה והתוספתא בפסיקת הדין.

אמוראי בבל ביארו את המונח 'ציבורי מעות' המופיע במשנה כ'מגדל' של מטבעות המונחות זו על גבי זו, אם כי חלקו האם לאמץ את פרשנות התוספתא ולהסתפק במגדל פשוט, או ללכת בעקבות הברייתא ולדרוש מגדל משוכלל כדוגמת 'אבני בית קוליס'.

רובד הסתמא דגמרא בסוגיה הלך בעקבות אמוראי בבל, ועל כן ביאר מחדש את דברי אמוראי ארץ ישראל כך שיתאימו אף הם לפרשנות של 'מגדל'. מסתבר שבעלי הסתמא עשו זאת כך מכיון שהמשנה שעמדה לפניהם כבר כללה את תוספת הביאור של התוספתא, ולכן רצו להסב את פרשנות אמוראי ארץ ישראל על המשנה המוכרת להם.

את הדיון נפתח בסוגיה המופיעה בתלמוד הירושלמי, ולאחר מכן נשווה את הדברים לסוגיה בבבלי.

סוגיית הירושלמי

הסוגיה בתלמוד הירושלמי (בבא מציעא ב, ב [ח ע"ב]) מתעדת מחלוקת אמוראים בביאור המשנה:

רב יהודה אמר שלשה מטביעות שלשלה מלכים
 אמר רבי אלעזר ואפילו שלשתן שלמלך אחד ועשויין גודלין
 שלשלה מלכים ועשויין שלשה גודלין או אפילו שלשתן שלמלך אחד
 ועשויין גודלין.

פרשני ירושלמי רבים הלכו בעקבות פירוש ה'פני משה' וביארו את מהלך הסוגיה

באופן הבא: רב יהודה מצריך ששלושת המטבעות, המונחים זה על גב זה (כפי שמופיע במשנה), יהיו מטבעות של שלושה מלכים שונים. אמנם בירושלמי אין מבואר מדוע צריך שהמטבעות יהיו של שלושה מלכים, אך לאור הסוגיה הבבלי (בה נדון בהרחבה להלן), עולה שמטבעות של מלכים שונים הם בגדלים שונים. לעומת רב יהודה, קובע רבי אלעזר שגם אם אלה מטבעות של מלך אחד, אך הם בנויים במגדל, חייב המוצא להכריז עליהם. השורה השלישית חוזרת ומדגישה את עמדת רבי אלעזר, שבין אם המגדל עשוי ממטבעות של שלושה מלכים, ובין אם הוא עשוי ממטבעות של מלך אחד, חייב המוצא להכריז.

פירוש זה קשה מכמה בחינות. ראשית, רב יהודה לא הזכיר שהמטבעות עשויים כמגדל. אמנם ניתן לטעון כי הדבר מובן מאליו מכיון שהוא מוזכר במשנה, אך אם כן, מדוע צריך רבי אלעזר להדגיש זאת בפירוש?

שנית, מדברי רבי אלעזר לא נראה שהוא חולק על רב יהודה אלא מוסיף עליו: במקרה שהמטבעות מונחים כמגדל, אזי חובה להכריז גם על מטבעות של מלך אחד. לפיכך, נראה כי על פי דברי רב יהודה חובה להכריז על מטבעות של שלושה מלכים, גם אם אינם מונחים במגדל.

בנוסף, העמדת השורה השלישית כמציגה את המסקנה של דברי רבי אלעזר תמוהה, שכן היא מנוסחת כשאלה: "של שלשה מלכים [...], או אפילו של מלך אחד [...]?"

לבסוף, על פי דברי ה'פני משה', מסקנת דברי רבי אלעזר בשורה השלישית היא שכל עוד המטבעות במגדל חובה להכריז עליהם, בין אם הם של שלושה מלכים ובין אם של מלך אחד; אך בירושלמי הקביעה היא שהמטבעות "של שלשה מלכים ועשויים שלשה גודלין", ולא כולם נמצאים במגדל אחד!¹⁰

דומה שצריך לבאר את הסוגיה בצורה אחרת: האמוראים בסוגיה מבארים

10 תלמידי הציעו מספר תירוצים לשאלה זו. תירוץ אחד אומר כי יתכן ש'גודלין' בהקשר זה מתייחסים לגודל המטבעות, ולא לעובדה שהם במגדל. הצעה זו אינה נראית בעיני, שכן המילה 'גודלין' מופיעה בסוגיה עוד פעמיים בהקשר של מגדל, וגם אם יש לה משמעות כפולה, קשה להניח שישתמשו בה בצורה כל כך מבלבלת.

תירוץ שני מציע שהכוונה היא שהמטבעות "עשויין שלש[תן ב]גודלין". על פי הצעה זו, כוונת הירושלמי היא ששלושת המטבעות נמצאים במגדל אחד, והחידוש הוא שבין אם שלושת המטבעות הם של מלך אחד, ובין אם הם של שלושה מלכים, אם הם במגדל אחד – מכריז עליהן. הסבר זה קשה בעיני שכן גם אם המטבעות הם של מלך אחד, שלושתם נמצאים במגדל אחד, ומדוע חילק הירושלמי בין תיאור זה לתיאור השני?

מהו הסימן המחייב הכרזה בציבורי המעות עליהם מדברת המשנה. רבי אלעזר סובר שהסימן הוא העובדה שהמטבעות מסודרים בצורת מגדל, ועל כן אין זה משנה באילו מטבעות מדובר, כל עוד הם בצורת מגדל. ביאור זה עולה בקנה אחד עם הנאמר בתוספתא, שאף היא קבעה ש"מעות עשויות מגדלות חייב להכריז". לעומת זאת, רב יהודה קבע כי חובה להכריז על ציבורי מעות, דווקא אם המטבעות הם של מלכים שונים. לדעתו, הגיוון של המטבעות הוא הסימן, ואין צורך שהם יהיו מסודרים במגדל בנוסף לגיוונם. עולה מכאן שישנה מחלוקת בין האמוראים בשאלה מהו הסימן הנדרש כדי לחייב הכרזה; בעוד שרב יהודה רואה בגיוון סוגי המטבעות את הסימן, הרי שרבי אלעזר מצריך שהמטבעות יעמדו במגדל, ללא צורך בגיוון.

הסוגיה מתלבטת בעמדת רב יהודה, האם לשיטתו רק הגיוון מהווה סימן, או שמא אף הוא מודה שהעמדה במגדל מהווה סימן. התלבטות זו של הירושלמי מנוסחת בצורה ברורה: "שלשלה מלכים ועשוין שלשה גודלין, או אפילו שלשתן שלמלך אחד ועשוין גודלין?", כלומר, האם רק במקרה שהמטבעות הן של שלושה מלכים חייבים להכריז, או שמא גם במקרה שהן של מלך אחד חייבים להכריז, אם הם מונחים במגדל אחד. על פי הסבר זה, השורה השלישית מציגה התלבטות בעמדת רב יהודה, ואינה מהווה מסקנה לשיטת רבי אלעזר (כפי שביאר ה'פני משה').

הסבר זה עונה יפה על הקשיים שהעלנו, ושמחתי למצוא שאף רבי שמעון זיוויץ ביאר את הסוגיה באופן דומה:

תיבת 'של שלשה מלכים ועשוין שלשה גודלין' אי אפשר להולמן. הגע עצמך: מה הנה שלשה מטבעות רחבין זה מזה, ומתחתן הרחבה מכולן, ובאמצען הבינוני, ועליו הקצר. ובמשנה נאמר בפירוש רק אך שלשה מטבעות, ואין נאמר 'שלשה גודלין', שצריכות להיות תשע מטבעות? לכן נראה שכך צריך להיות: 'של שלשה מלכים ואין עשוין גודלין, או אפילו של מלך אחד ועשוין גודלין?' וחוזר הדברים על רב יהודה ור' לעזר,¹¹ שהגמרא מפרשת דצריך רב יהודה שלשה מטבעות של שלשה מלכים ואין

11 בנקודה זו אני מפרש את הירושלמי בצורה שונה מספר המשב"ח. הוא ביאר שהירושלמי מנסח את מחלוקת האמוראים מחדש, ואילו אני ביארתי שיש בסוגיה התלבטות בשיטתו של רב יהודה. כך או כך, עיקר החידוש הוא בהסבר עמדתו הבסיסית של רב יהודה, ששלושת המטבעות מפוזרים ואינם במגדל.

עשוין גודלין, וזה שמשונות בצורתן הוה סימן; או אפילו שלשתן של מלך אחד ועשוין גודלין שהם דברי ר' לעזר. כלומר שרב יהודה ור' לעזר לא פליגי כלל. כנ"ל.¹²

על פי הסבר זה, עולה מהירושלמי שעמדת רב יהודה היא שגם על מטבעות שאינם מונחים זה על גבי זה, חייב המוצא להכריז. דבר זה עומד בסתירה לנאמר במשנה שלפנינו, שרק אם המטבעות מונחים "זה על גב זה" חובה להכריז עליהם. אם אכן מציע רב יהודה הסבר זה, אין לנו אלא להכריע, כפי שהצענו לעיל, שבמשנה שלפנינו לא היה ביאור למונח 'ציבורי מעות', ועל כן ביאר רב יהודה בעצמו את המונח, וקבע שציבורי מעות הם מטבעות של מלכים שונים.¹³ אמנם, גם אם לפני האמוראים לא עמד התנאי הדורש שהמטבעות יהיו מונחים אחד על גבי השני, נראה שהם הכירו פרשנות מסוימת לפיה המספר המזערי שמגדיר 'ציבורי מעות' הוא של שלושה מטבעות. אחרת, אין זה ברור מדוע גם רב יהודה וגם רבי אלעזר מפרשים שמדובר דווקא בשלושה מטבעות, וחלוקים רק בנוגע לסימן המייחד אותם.

סוגיית הבבלי – חלק ראשון: אמוראי ארץ-ישראל

הסוגיה הבבליית (בבא מציעא כה ע"א)¹⁴ מורכבת ממספר אמירות של אמוראים ארצישראליים, מספר אמירות של אמוראים בבליים, ותוספות עריכה של הסתמא דגמרא המשלבות בין האמירות. כדי לפשט את הקריאה נחלק את הדיון לשני חלקים שונים. נפתח בחלק העוסק בדבריהם של אמוראי ארץ-ישראל.

אמר רבי יצחק מגדלאה: והוא שעשוין כמגדלין.
תניא נמי הכי: מצא מעות מפוזרות – הרי אלו שלו, עשוין כמגדלים – חייב להכריז. ואלו הן עשוין כמגדלים – שלשה מטבעין זה על גב זה.
הא גופא קשיא, אמרת: מצא מעות מפוזרות – הרי אלו שלו,¹⁵ הא משלחפי

¹² ש' זיוויץ, ספר משב"ח ב, סט לואיס תרע"ח, עמ' 206.

¹³ קביעה זו מסתברת גם לפי דברי רבי אלעזר. אם אכן המשנה שעמדה לפנינו זהה למשנה שלפנינו, ואם אכן הוא בא לבאר את הסימן בכך שהמטבעות מונחים זה על גב זה, מדוע הוא משתמש בביטוי 'מגדלין'? בעצם הוא רק חוזר על הנאמר במשנה, ואם כך – מדוע להמציא מונח חדש שלא הופיע במשנה?

¹⁴ הנוסח המובא הוא של דפוס וילנא. הערתי רק על שינויי הגרסות הבולטים.

¹⁵ בכתב יד מינכן 95 נוסף כאן, על פי הדומות, "תנ' כל שאין עשוין כמגדלין".

שלחופי – חייב להכריז.

אימא סיפא: עשוין כמגדלין חייב להכריז, הא משלחפי שלחופי – הרי אלו שלו!

תנא, כל שאין עשוין כמגדלין – מפוזרות קרי להו.

אמר רבי חנינא: לא שנו אלא של שלשה מלכים, אבל של מלך אחד – אינו חייב להכריז.

היכי דמי? אי דעשוין כמגדלין – אפילו של מלך אחד נמי, ואי דאין עשוין כמגדלין – אפילו של שלשה מלכים נמי לא!¹⁶

אלא, אי אתמר הכי אתמר: לא שנו אלא של מלך אחד כעין שלשה מלכים, (אבל של מלך אחד אינו חייב להכריז)¹⁷ והיכי דמי דעשוין כמגדלים – רויחא תתאה, ומציעא עילויה, וזוטא עילויה מציעא, דאמרין: אנוחי אנחינהו. אבל של¹⁸ מלך אחד, דכולהו כי הדדי נינהו, אף על גב דמנחי אהדדי – הרי אלו שלו,¹⁹ אימר אתרמויי אתרמי, ובהדי הדדי²⁰ נפול.

ורבי יוחנן אמר: אפילו של מלך אחד נמי מכריז.

מאי מכריז?

מנין!

מאי איריא תלתא? אפילו תרין נמי!

אמר רבינא: טבעא²¹ מכריז.

סוגיה זו, כפי שהיא לפנינו, קשה לקריאה מכמה כיוונים:

א. דברי רבי יצחק מגדלאה

הסוגיה הבבליית פותחת באמירתו של רבי יצחק מגדלאה:²² "והוא שעשוין

16 בשאלה זו יש בעיות נוסח רבות בכתב יד מינכן 95, הגורס "היכי דמי דעשוין כמג...> אין אפי' של מלך אחד נמי ואי דאין עשוין כמגדלי' אפי' של שלש' מלכי' נמי" מינכן הגורס סח רבות בכתומות 'חדו את הסוגיות רסאות הבולטים. להלן אני אציע שהם פר צבורי הפירות. רי מעות יהווה המניין סימן העומד."

17 משפט זה אינו מופיע בכתב יד ותיקן 115.

18 ברוב כתבי היד הגרסה היא "אבל כעין מלך אחד".

19 המילים "הרי אלו שלו" חסרות בכתב יד מינכן 95.

20 ברוב כתבי היד הגרסה היא "ונפלו אהדדי" ולא "ובהדי הדדי נפול".

21 בכת"י ותיקן 115 הגרסה היא "טבעי".

22 בעניין זיהוי שמו של האמורא בעקבות המימרא שלו עיינו במבוא לתלמוד של מהר"ץ חיות, המציע שרבי יצחק נקרא 'מגדלאה' על שם המימרא שלו בסוגיה זו, ומצביע על עוד מספר אמוראים שאפשר לומר עליהם דבר דומה (צ"ה חיות), כל ספרי מהר"ץ חיות א, ירושלים

כמגדלין". אמירה זו מפתיעה מפני שבמשנה כבר מוזכר התנאי שהמטבעות "מונחים זה על גב זה", ומה הוסיף לנו רבי יצחק מגדלאה בקביעה שהמטבעות "עשויין כמגדלין"?

דומה שרש"י כבר היה מוטרד משאלה זו, ולכן פירש שחידושו של רבי יצחק מגדלאה הוא שהמטבעות צריכים להיות בנויים כפירמידה, כאשר המטבע הרחב ביותר מונח למטה, הבינוני באמצע והקטן למעלה. נקודה זו מהווה חידוש, שכן מהמשנה למדנו שהמטבעות צריכים להיות מסודרים, אך היא לא ציינה באיזה סדר; לעומת זאת, על פי רש"י, רבי יצחק מגדלאה הרחיב את הדברים וקבע שהסדר הוא ספציפי – רק סידור כפירמידה מהווה סידור שמכריזים עליו. פירוש זה של רש"י קשה מכמה סיבות:

ראשית, בהמשך הסוגיה מובאים דברי רבי חנינא, ובהם הגמרא ביארה כי הוא סובר שרק על מטבעות המסודרים כפירמידה יש להכריז, ולא על מטבעות המונחים זה על גבי זה בצורה אחרת. מדברי רש"י עולה שאין מחלוקת בין רבי חנינא ורבי יצחק מגדלאה, על אף שהסוגיה אינה רומזת לזהות זו.

שנית, על דברי רבי יצחק מגדלאה מעירה הגמרא "תניא נמי הכי", ומביאה את התוספתא כהוכחה לדבריו. כאמור לעיל, התוספתא ביארה את המונח 'מגדלין' באמרה שהמטבעות מונחים זה על גב זה. על פי ביאור זה של התוספתא, אין בה יותר מידע מאשר במשנה. אם נאמר, כדברי רש"י, שחידושו של רבי יצחק מגדלאה הוא בכך שחובה להכריז רק על מטבעות בצורת פירמידה – אין לכך זכר בתוספתא, שהרי בנקודה זו אין היא חולקת על המשנה ושתייהן מחייבות הכרזה גם אם המטבעות אינם מסודרים דווקא בצורת פירמידה.

את השאלה הקודמת אפשר לתרץ בקביעה שפירוש המילה 'מגדל' הוא מגדל הבנוי כפירמידה. כאשר התוספתא שואלת "וכמה הוא מגדל", כוונתה היא: כמה מטבעות צריכים להיות במגדל העשוי כפירמידה, כדי שנחשיבו כמגדל שצריך להכריז עליו? שאלה זו מניחה כבר את הסידור המיוחד של המטבעות, ודנה רק בשאלה הכמותית.²³ אפשרות זו אפשרית בשלב הראשון של הסוגיה,

תש"ח, עמ' שיח). כמו כן עיינו: ש"י פרידמן, 'השם גורם: דברי החכם נופלים על שמו', בתוך: א' דמסקי (עורך), ואלה שמות: מחקרים באוצר השמות היהודיים ב, רמת גן תשנ"ט, עמ' נא-עז, ובמיוחד עמ' נב-נג.

²³ כבר הזכרתי לעיל (הערה 6) שכך ביאר הראב"ד את הדברים. בעיני תירוץ זה אינו נראה, שכן די היה בתשובה "שלושה מטבעות", ואין צורך בביאור הנוסף "מונחים זה על גב זה", שכן

אך קשה מאוד בהמשכה. הגמרא מקשה שיש סתירה בתוספתא: "הא גופא קשיא, אמרת: מצא מעות מפוזרות – הרי אלו שלו, הא משלחפי שלחופי²⁴ – חייב להכריז. אימא סיפא: עשויין כמגדלין חייב להכריז, הא משלחפי שלחופי – הרי אלו שלו!" ועונה הגמרא "תנא, כל שאין עשויין כמגדלין – מפוזרות קרי להו". על פי פירושו של רש"י, שמגדלים הם דווקא פירמידה, ודווקא בגלל סימן זה צריכים להכריז – מדוע דייקה הגמרא שרק במקרה ש"משלחפי שלחופי הרי אלו שלו"? הרי גם אם המטבעות מונחים זה על גבי זה, אך אינם בגדלים שונים אינו חייב להכריז! מדיון זה ניכר שהגמרא הבינה את הביטוי 'מגדל' כמשמעו הפשוט – מטבעות המונחים זה על גב זה בצורה מסודרת, אך ללא סידור מיוחד ומשוכלל.

מכיון שפירושו של רש"י מוקשה, הרי הדרה קושיה לדוכתא. מה חידש רבי יצחק מגדלאה באומרו "והוא שעשויין כמגדלין"? הרי כבר במשנה מבואר שהמטבעות "מונחים זה על גב זה"!

ב. דברי רבי חנינא

על פי פשט דבריו של רבי חנינא, הסימן של המטבעות הוא בגיוונם, ומכריזים רק במקרה שיהיו המטבעות של שלושה מלכים שונים. הסתמא דגמרא דוחה הבנה זו בקביעה חדה: "ואי דאין עשויין כמגדלין – אפילו של שלשה מלכים נמי לא". הסתמא אינה מבארת מדוע סימן זה אינו מספק, אך מכיון שכך היא הבינה, היא יוצרת אוקימתא בדברי רבי חנינא. לפי דברי הסתמא, רבי חנינא מצריך סידור של המטבעות כפירמידה כדי לחייב בהכרזה. על פניו, סימן זה הוא בהחלט סביר, אך הנקודה הקשה בדברי הסתמא היא הפרשנות בדברי רבי חנינא. הרי ניכר לעין כל שפרשנות זו רחוקה מאוד מפשט דבריו, וקשה להבין מה דחף את הסתמא לבאר כך את דבריו.

ג. דברי רבי יוחנן

רבי יוחנן חולק על דברי רבי חנינא. בעוד שרבי חנינא אומר "לא שנו אלא של

מעצם הקביעה שהמטבעות עשויים כמגדלין, ברור שהם מונחים זה על זה. כמו כן, על פי ביאור זה צריך להניח שכוונת הביטוי "זה על גב זה" היא שהמטבעות מונחים כפירמידה, דבר הרחוק מפשטות המונח וברור שלא כך הבין רבי יצחק עצמו את פשט הביטוי במשנה, שאילו היה מבין כך, לא היה טורח לבאר את הדברים במימרא מפורשת.

24 רש"י ביאר "מקצת זו על חבירתה, ומקצת על גבי קרקע".

שלשה מלכים, אבל של מלך אחד – אינו חייב להכריז", אומר רבי יוחנן "אפילו של מלך אחד נמי מכריז". מכיון שהסבירה הגמרא את דברי רבי חנינא, "מלך אחד כעין שלשה מלכים", כלומר מטבעות בגדלים שונים הבנויים כפירמידה, הרי שאי אפשר לטעון כי רבי יוחנן דורש שהמטבעות יהיו עשויים כפירמידה, אלא יש לומר שעל המטבעות להיות מונחים זה על גבי זה בלבד. על פי הסבר זה, זהים דברי רבי יוחנן לדברי רבי יצחק מגדלאה שראינו לעיל. על אף שהדברים אכן עולים בבירור מהסוגיה, הרי שמסקנות אלו בדברי רבי יוחנן קשות משתי סיבות: כפי שהקשנו לעיל על דברי רבי יצחק מגדלאה, הרי עמדה זו כבר מבוארת במשנה עצמה: "שלשה מטבעות זה על גב זה"²⁵. יתרה מזאת, אין בגמרא אינדיקציה שרבי יוחנן מודה לדברי רבי יצחק מגדלאה.

ד. סוגיית 'מאי מכריז'

על פי הקריאה הרציפה של הסוגיה, נראה כי יש בה שתי עמדות: עמדת רבי יצחק מגדלאה ורבי יוחנן, לפיה הסימן בציבורי מעות הוא העובדה שהמטבעות מונחים זה על גב זה;²⁶ ועמדת רבי חנינא, לפיה הסימן בציבורי מעות הוא העובדה שהמטבעות מונחים זה על גב זה, אך ורק אם המגדל משוכלל כפירמידה. לפי רבי חנינא, גם אם המטבעות מונחים זה על גב זה בצורה מסודרת, הרי הם של המוצא במידה ואינם מסודרים כפירמידה.

בפשטות, שתי עמדות אלו מסכימות שהעובדה שהמטבעות עשויים כמגדל מהווה סימן; נקודת המחלוקת היא האם גם מגדל פשוט מהווה סימן, או רק מגדל העשוי כפירמידה. בשלב זה פותחת הגמרא (שם) דיון חדש שרב בו הסתום על הגלוי:

²⁵ אמנם ביחס לדברי רבי יוחנן קושיה זו מעט פחות חריפה, מפני שהוא בעיקר מתנגד לפרשנות של רבי חנינא, הדורש שלושה מטבעות בגדלים שונים, ועל כן הוא מדגיש שחובה להכריז אפילו על מטבעות באותו גודל, אך גם לשיטתו הדבר נראה מעט תמוה.

²⁶ הזכרנו לעיל שרש"י זיהה בין עמדת רבי חנינא לעמדת רבי יצחק מגדלאה, ולדעתו רבי יוחנן היא עמדת יחיד. באופן מהותי אין הוא משנה את הדעות, אם כי השאלה מהי עמדת הרוב משפיעה על פסיקת ההלכה. רבנו חננאל פסק כדברי רבי חנינא, בעוד שהר"ף על אתר והרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה טז, ב) פסקו כדברי רבי יצחק מגדלאה. נראה שמחלוקתם נובעת מהשאלה האם דברי רבי חנינא מהווים פרשנות לדברי רבי יצחק מגדלאה, ולפיכך עמדת רבי יוחנן היא דעת יחיד, או שרבי יוחנן מסכים עם רבי יצחק מגדלאה, ועמדת רבי חנינא היא דעת יחיד. מחלוקת זו היא גם מחלוקת המחבר והרמ"א; עיינו שולחן ערוך, חושן משפט רסב, ב.

מאי מכריז?

מנין!

מאי איריא תלתא? אפילו תרין נמי!

אמר רבינא: טבעא מכריז.

כבר פתיחת הסוגיה קשה: הרי אנו יודעים מה להכריז – המוצא נותן את הסימן – מגדל! ומדוע מציעה הגמרא שהמניין מהווה סימן (ולא המגדל)? כמו כן, לא ברור מה פירושה של תשובת רבינא "טבעא מכריז", וכיצד תשובה זו פותרת את השאלה מדוע מניין אינו מהווה סימן; הרי בכמה מקומות בפרק הכריעו האמוראים ש'מניין הוי סימן! כדי לעמוד על סוגיה קצרה זו נפנה לפירושי הראשונים.

פירוש רש"י

רש"י בפירושו לסוגיה זו כתב:

ופרכינן מאי מכריז מנין – כך וכך מטבעות מצאתי, וזה בא ונתן סימן: זו על גב זו מצאתם.

טבעא מכריז – מטבעות מצאתי, הלכך תרי לאו סימנא הוא, דמיעוט מטבעות שתיים.

לדעת רש"י, שאלת הגמרא "מאי מכריז?" אין כוונתה מהו הסימן שנותן המאבד, אלא מה מכריז המוצא. בכך פתר רש"י את המבוכה הראשונה שהעלנו: הסוגיה עד הלום דנה בשאלת הסימן שנותן המאבד כדי להוכיח שהחפץ הוא אכן שלו, ועכשיו מעלה הסוגיה את השאלה מה אומר המוצא כאשר הוא מכריז על מציאת אבידה. על פי רש"י אומר המוצא "כך וכך מטבעות מצאתי", והסימן של המאבד הוא העובדה שהמטבעות היו כמגדל. כך ביאר רש"י אף את דברי רבינא בהמשך, ואמר ש"טבעא מכריז" הם דברי המוצא האומר "מטבעות מצאתי", אך מכיון שכבר הזכיר המוצא שיש יותר ממטבע אחד, אם יאמר המאבד שהיו רק שני מטבעות לא נדע אם הוא באמת המאבד או שהוא סתם ניחש את מניין המטבעות. לכן כאשר יש רק שני מטבעות, המניין אינו מהווה סימן. נקודה זו אינה ברורה, משום שמלכתחילה המניין לא היה הסימן, אלא סידור המטבעות כמגדל היה הסימן, ומדוע שסימן זה לא יועיל גם במקרה שיש רק שני מטבעות!?

דומה שרש"י ממשך כאן את פירושו לסוגיה דומה לסוגייתנו, הנמצאת בשלהי הפרק הראשון של בבא מציעא (כ ע"ב), הדנה במקרה של אדם ש"מצא

תכריך של שטרות". שם קבעה הגמרא, לאור דברי רבינא בסוגיה שלנו, ש"שטרי מכריז", וביאר רש"י שם:

שטרי מכריז – שטרות מצאתי וזה צריך שיאמר כך וכך היו וכרוכין היו. הלכך דוקא תלתא, אבל תרי מידע ידיע דמיעוט שטרות שתים, ואין מנין סימן.

העולה מדברי רש"י הוא שרבינא מצריך סימן המורכב משני חלקים – מניין וצורה. מכיון שמניין לא מהווה סימן מוצלח כאשר יש רק שני פריטים, המספר המזערי המחייב הכרזה הופך להיות שלושה פריטים. לדעת רש"י, בהוה אמינא סברה הגמרא שהמגדל לבדו הוא סימן, ואילו למסקנה קובע רבינא שלא די במגדל כסימן אלא צריך הן מגדל והן מניין כדי לזהות את הדורש כבעל החפץ.

על אף שפירוש רש"י עולה יפה בלשון הסוגיה, יש בו כמה קשיים: ראשית, כיצד עולה מדברי רבינא, "טבעא מכריז", שלא די בסימן אחד וצריך סימן המשלב הן מניין והן צורה?

שנית, אמנם ישנה סוגיה בבבא מציעא (כח ע"א) הדנה בשאלה מה מכריז המוצא, ונחלקו בה האמוראים: יש אומרים שהמוצא מכריז על סוג החפץ שמצא ויש שאומרים שהוא מכריז רק שמצא אבידה; אך לא מצאנו דעה האומרת שעל המוצא להכריז על הסימן שבאבידה. לעומת זאת, על פי עמדת רש"י (לפחות בהוה אמינא), הבינה הגמרא שהמוצא מכריז על מניין המטבעות המהווה גם סימן! יתרה מכך, ככלל, כאשר הסוגיות דנות בהכרזה, הדיון נסוב על הסימן שאומר המאבד ולא על תיאור הכרזת המוצא.²⁷

נוסף על כך, מדוע דווקא בסוגיה זו מתלבטת הגמרא מה מכריז המוצא? מדוע שאלה זו לא עולה בכל סוגיה הדנה באבידה שיש בה סימן?

אולם דומה כי הקושי המרכזי בדברי רש"י הוא מה ראה רבינא להצריך

סימן כפול? מדוע אינו מסתפק בסימן של מגדל או לחלופין בסימן של מניין?

ראשונים רבים העלו את השאלה האחרונה כנגד רש"י, ובעקבותיה ביארו מחדש את הסוגיה. לא נאריך ונביא את כל מגוון השיטות, משום שעיקרן דומה, על אף שיש ניואנסים שונים ביניהן. נסתפק בהבאת עיקרי עמדת הרמב"ן,

27 ראו לדוגמה בבא מציעא כב ע"א: "ברשות היחיד מאי מכריז – מכריז מקום"; שם כג ע"א: "ככרות של בעל הבית ברשות הרבים אמאי מכריז". אמנם ראוי לציין שגם במקומות אלו רש"י נאמן לעמדתו ומסביר שהמוצא מכריז את מקום מציאת האבידה, וכסימן אומר המאבד מה החפץ שאבד, אך כבר הראשונים והאחרונים הערימו עליו קושיות על פרשנות זו.

ועמדת הריטב"א המתבססת על דברי הרמב"ן, אך חלוקה עליו בנקודה אחת.

שיטות הרמב"ן והריטב"א

הרמב"ן²⁸ מסביר ששאלת הגמרא "מאי מכריז", משמעה – מהו הסימן שייתן המאבד למוצא. תשובת הגמרא היא שהסימן הוא מניין המטבעות. על כך שואלת הגמרא מדוע לא די בשני מטבעות כדי לחייב הכרזה, ועונה שמכיון שמכריז המוצא "מטבעות מצאתי!", יכול רמאי לנחש שמדובר בשני מטבעות, ולכן שני מטבעות אינם מהווים סימן של מניין. כמובן, מתעוררת השאלה מדוע צריכים המטבעות להיות עשויים כמגדל, ועל כך עונה הרמב"ן שמטרת המגדל היא רק להוכיח שהמטבעות לא נפלו במקרה. כאשר המוצא משוכנע שהמטבעות אכן קשורים זה לזה בצורה ברורה, הוא יכול להיות בטוח שמי שמציין את המניין המדויק הוא אכן בעל המטבעות. הרמב"ן מוסיף שדיון זה הוא רק אליבא דרבי יוחנן (ונראה שגם אליבא דרבי יצחק, אם כי הרמב"ן אינו מדגיש זאת),²⁹ שאמר שצריך מגדל פשוט, ולא אליבא דרבי חנינא שהצריך מגדל הבנוי כפירמידה. העולה מדבריו הוא שיש מחלוקת בין האמוראים לא רק על השאלה מה היא צורת המגדל אלא גם על מטרתו. לפי רבי חנינא, המגדל הוא הסימן על פיו משיב המוצא את האבדה לבעליה. לעומת זאת, על פי רבי יוחנן (ומסתבר שגם אליבא דרבי יצחק מגדלאה), הסימן הוא המניין, ואילו המגדל הוא התנאי לכך שהמניין יהווה סימן.³⁰

על אף שבפרשנות הרמב"ן לא עולות המבוכות שעלו משיטת רש"י, בכל זאת גם שיטתו אינה פשוטה, וזאת מכמה סיבות:

28 שיטתו מובאת בחידושי על סוגיה זו, וכן אצל גדולי תלמידיו בפירושים לסוגיה.
29 נראה לי שלדעת הרמב"ן יש זהות בין דברי רבי יוחנן לדברי רבי יצחק מגדלאה, מכיון שהרמב"ן פותח בקושיה על הרי"ף שפסק את הסוגיה "מאי מכריז..." ועיקר דברי ההסבר שלו באים לתרץ את עמדת הרי"ף. הרי"ף מצטט סוגיה זו כהמשך לדברי רבי יצחק מגדלאה, ולכן נראה ברור שהוא הבין כי דברי הסוגיה מוסבים על שיטה זו. הרמב"ן בדבריו מסביר את הסוגיה תוך התייחסות לדברי רבי יוחנן, אך דומה שאף הוא יאמץ את דברי הרי"ף המסב את הדיון על דברי רבי יצחק מגדלאה.

30 יש מקום להסיק מסקנה הלכתית מדברי הרמב"ן, לפיה לא בכל מקרה המניין מהווה סימן, אלא רק במקרים בהם אפשר לראות קשר בין הפריטים השונים עליהם אנו דנים. הרמב"ן עצמו ניסח מסקנה הלכתית זו באמרו: "נמצא עכשו שאין מכריז משום מנין אלא בקשור, כגון בדי מחטין ובשטרות כרוכין או בדרך הנחה כגון ציבורי פירות או מטבעות זו על גב זו, אבל כל מה שמפוזר אינו חייב להכריז עליו משום מנין שלו".

ראשית, בדברי הגמרא אין שום אינדיקציה לכך שלדעת רבי יצחק מגדלאה, יש צורך בסימן נוסף מלבד הסידור כמגדל. יתרה מכך, מהדיוק של הגמרא, שמשלחפי שלחופי אינו חייב להכריז, עולה שסידור המטבעות הוא הנקודה המרכזית, ולא המנין של המטבעות – גם אליבא דרבי יצחק מגדלאה, וממילא גם אליבא דרבי יוחנן – ללא צורך בסימן של המניין.

בנוסף, מן הראוי שבכל פעם שהגמרא דנה במניין כסימן³¹ היא תדון בשאלה מה מאחד את הפריטים השונים כדי שיוכל המוצא להשתכנע שאכן מספר הפריטים שלפניו הוא מספר הפריטים שאבדו למאבד; דיון מעין זה לא מצאנו בסוגיות אחרות.

הריטב"א (על אתר, ד"ה "מאי") משנה מעט את הסברו של הרמב"ן ואומר:

והנכון יותר לפרש משום מאי מכריז, ומהדרינן דמכריז משום מנין וחדא מינייהו נקט, וכל שכן דהויה הנחה סימן דהויה הוכחה טפי, ושיילינן 'ומאי איריא תלתא? אפילו תרי נמי!' דקא סלקא דעתך דאבדתא מכריז ומהדרינן 'אמר רבינא: טיבעי מכריז' ולפיכך לא הויה מנין סימן בשנים, והוא הדין דהנחה לא הויה סימן בשנים, דהא קרוב הדבר דשנים בלחוד הכי מיתרמי ובשלשה מקומות הוא דהוי סימן ההנחה, הילכך זה מכריז טיבעי מצאתי וזה אומר כך וכך היו אי נמי מונחין כך וכך היו, וכן פירשו בתוספות האחרונות.

לפי עמדת הריטב"א ישנם שני ערוצי דיון בסוגיה. הראשון הוא דיון בסוג המגדל המהווה סימן, מגדל פשוט או מגדל עשוי כפירמידה, כל דעה על פי שיטתה. הערוץ השני הוא דיון בשאלה מתי מניין מהווה סימן, ללא קשר או תלות בסידור המטבעות כמגדל.

אמנם שיטת הריטב"א קשה, שכן אין אינדיקציה בגמרא עצמה על ריבוי הערוצים, אך ברור שהדבר שדוחף אותו לדוחק הפרשני הזה הוא הקושיה על תירוץ הרמב"ן, שאומר כי הדיון על המגדל אינו מוקד הסוגיה אלא התנאי ההכרחי כדי שהמניין יהיה הסימן.

פרשנות חלופית

לעניות דעתי, נראה שניתן להציע פתרון אחר להשתלשלות הסוגיה, אשר יפתור את התמיהות שהעלנו על כל חלקיה השונים. אם נסב את מבטנו רק לשלוש

³¹ כשם שהרמב"ן אכן מסיק להלכה (ראו בהערה הקודמת), על אף שהוא מודע לכך שהגמרא עצמה לא הציבה מגבלה זו.

האמירות של האמוראים הארצישראליים, אפשר לראות סוגיה קדומה בנויה היטב:

אמר רבי יצחק מגדלאה: והוא שעשויין כמגדלין.

תניא נמי הכי: מצא מעות מפוזרות – הרי אלו שלו, עשויין כמגדלים – חייב להכריז. ואלו הן עשויין כמגדלים – שלשה מטבעין זה על גב זה.

אמר רבי חנינא: לא שנו אלא של שלשה מלכים, אבל של מלך אחד – אינו חייב להכריז.

ורבי יוחנן אמר: אפילו של מלך אחד נמי מכריז.

מאי מכריז

מנין, מאי איריא תלתא? אפילו תרין נמי!

אמר רבינא: טבעא מכריז.

על פי קריאת הסוגיה ללא רובד הסתמא דגמרא, ישנן שלוש עמדות של אמוראי ארץ-ישראל הדנות במשנה שלנו. עמדות שני האמוראים הראשונים מקבילות לחלוטין לעמדות שכבר ראינו בירושלמי. כבר ביארנו שם שדברי האמוראים מוסבים על משנה שקבעה שצריך להכריז על ציבורי מעות, אך לא ביארה מהו הסימן על פיו מחזירים את המטבעות; במילים אחרות, בנוסח המשנה שעמד לפני האמוראים לא נאמר במפורש שהמטבעות "מונחים זה על גב זה".

דעת **רבי יצחק מגדלאה בבבלי** מקבילה לעמדת **רבי אלעזר בירושלמי**, והם קובעים כי הסימן הוא העובדה שהמטבעות נמצאים במגדל פשוט. על פי עמדה זו, על מטבעות שהם 'משלחפי שלחופי' ואינם מסודרים במגדל אין להכריז, אך על מטבעות מסודרים חובה להכריז. עמדה זו מקבלת חיזוק מהתוספתא,³² שאף היא מגבילה את החזרת המטבעות רק למקרה שהם נמצאים במגדל, כל עוד יש בו שלושה מטבעות.

לפי עמדת **רבי חנינא בבבלי**, המקבילה לעמדת **רב יהודה בירושלמי**, המטבעות אינם צריכים להיות עשויים כמגדל. הסימן בציבורי מעות הוא בגיוון המטבעות, ועל כן אם יש שלושה מטבעות של שלושה מלכים חובה להכריז, אך אם אין גיוון, אין סימן ואין חובה להכריז.

רבי יוחנן אמנם מתנגד לצורך בגיוון, ואומר שחובה להכריז גם על מטבעות שאינם של שלושה מלכים, אך הוא אינו מבאר מהו הסימן על פיו יחזירו את

³² נראה שיש לייחס גם ראיה זו מהתוספתא לרובד קדום יותר של הסוגיה, שאינו קשור לדברי הסתמא דגמרא שנדון בהם להלן, על אף שהיא מובאת על ידי הסתמא.

המטבעות, ועל כן שאלת הגמרא "מאי מכריז" טבעית והכרחית. מסקנת הדיון היא שאליבא דרבי יוחנן הסימן הוא מניין³³ אולם מסיבות טכניות, מניין של שני מטבעות אינו מהווה סימן.³⁴

על סוגיה זו ששחזרנו, אף אחת מהשאלות שהעלנו לעיל על הגמרא ועל פרשנות הראשונים אינה נשאלת. אין כאן העמדה של דברי רבי חנינא שלא כפשוטם, ברור מדוע שואלת הגמרא דווקא כאן את שאלתה "מאי מכריז", וכמו כן אין שום כפילות בין הצורך במגדל לבין העובדה שהמניין מהווה סימן בפני עצמו.

מכיון שהדברים מאירים בפשטותם, קשה מאוד מדוע בחרה הסתמא לשנות את פני הדברים, ולהגיע למסקנה שיש רק שתי עמדות: עמדה אחת היא עמדת רבי יצחק מגדלאה ורבי יוחנן, הטוענת כי הסימן בציבורי מעות הוא המניין, אך זאת בתנאי שהמטבעות מונחים זה על גב זה.³⁵ העמדה השניה היא עמדת רבי חנינא, לפיה הסימן בציבורי מעות הוא העובדה שהמטבעות מונחים זה על גב זה, אך רק אם המגדל משוכלל כפירמדה הוא מהווה סימן. לפי עמדה זו, גם אם המטבעות מונחים זה על גב זה בצורה מסודרת, הרי הם מותרים למוצא, מכיון שחסר הסיודור הייחודי בצורת פירמידה.

דומה שהפתרון לכך פשוט. כבר ביארנו שלפני אמוראי ארץ ישראל עמדה המשנה שקבעה שעל ציבורי מעות של שלושה מטבעות יש להכריז, ללא הסבר מהו הסימן, ועל כן הם הציעו הסברים שונים מה הסימן לדעתם. לעומת זאת, ככל הנראה, בנוסח המשנה שעמד לפני הסתמא, כבר נקבע שחובה להכריז רק על ציבורי מעות המורכבים משלושה מטבעות זה על גב זה. מרגע שקבעה המשנה מהו הסימן, אין מקום לאמוראים להתלבט בשאלה זו. לכן, לפי גרסה זו

33 חשוב להדגיש כי ביחס לציבורי פירות הציעה הגמרא שהסימן יכול להיות מניין או מקום, ועל כן אין זה מפתיע שגם ביחס לציבורי מעות יהווה המניין סימן העומד בפני עצמו. מצד שני, כאשר הגמרא הציעה את המניין כסימן בציבורי פירות, היא לא דיברה על מספר הפירות בציבור אלא על מספר הציבורים. עיינו בתוספות שאנץ, תוספות רא"ש בריטב"א על אתר ובעוד ראשונים המסיקים שגם בציבור אחד מניין מהווה סימן.

34 צריך להדגיש שעל פי קריאה זו, החלק בגמרא העוסק בבירור דברי רבי יוחנן מהווה סוגיה עצמאית, שאינה תלויה ברובד הסתמאי של שאר חלקי הסוגיה. ראייה לכך ניתן להביא מכך שסוגיה קטנה ואורגנית זו מובאת כלשונה גם בפרק הראשון במסכת (כ ע"ב).

35 ניסחתי את הדברים על פי הרמב"ן, אולם הדברים שונים אך במעט אליבא דפירוש רש"י שנידון לעיל.

של המשנה, מחלוקת האמוראים יכולה להיות אך ורק בפרשנות הביטוי "מונחים זה על גב זה". על בסיס הבנה זו חזרה הסתמא וביארה מחדש את דברי האמוראים.

לפי ביאור הסתמא, כאשר אומר רבי חנינא "שלושה מטבעות של שלשה מלכים", אין הכוונה שרק הגיוון כשלעצמו מהווה סימן מספק, אלא שהוא צריך להיות משולב יחד עם העובדה שהמטבעות "מונחים זה על גב זה", ומימלא דברי רבי חנינא נותרו ללא הסבר המניח את הדעת. לכן קבעה הסתמא שרבי חנינא מסביר את סימן המגדל. לפי פרשנות זו, אין די ב"שלושה מטבעות זה על גב זה", כפי שמופיע במשנה, אלא המטבעות הללו, המונחים במגדל, צריכים להיות של מלכים שונים. אין מדובר בשני סימנים שונים, גם מגדל וגם גיוון, אלא בגיוון המשפיע על המגדל, כלומר מגדל שהקומות השונות שלו הן בגדלים שונים – פירמידה.

הפער בין פשטות דברי רבי חנינא והביאור שהסתמא נתנה לדבריו הוא עצום. בעוד שעל פי פשט דברי רבי חנינא הוא רואה בגיוון לבדו סימן, הרי שלפי הסתמא לא יעלה על הדעת שהגיוון מהווה סימן! יתרה מכך, הסתמא מוחקת לחלוטין את הרעיון שגיוון בסוגי המטבעות הוא סימן, ומשתמשת בשוני בגדלי המטבעות בלבד, וזאת אך ורק כדי לדון בצורת המגדל כסימן.

כך גם יצרה הסתמא שינוי מהותי בדברי רבי יוחנן. אין ספק שרבי יוחנן חולק על דברי רבי חנינא; בעוד שרבי חנינא מצריך מטבעות של שלושה מלכים, רבי יוחנן קובע שאפילו מטבעות של מלך אחד מצריכים הכרזה. אם נבין את דברי רבי חנינא כפשוטם, כלומר שהגיוון הוא הסימן, הרי שרבי יוחנן שאינו מצריך גיוון, לא הסביר לנו מהו הסימן לשיטתו. אך אם נבין את דברי רבי חנינא כמו ההעמדה של הסתמא, המחלוקת בין רבי חנינא ורבי יוחנן תהיה בשאלה מה הצורה של המגדל; בעוד שרבי חנינא מצריך פירמידה, רבי יוחנן מחייב הכרזה גם במגדל פשוט של מטבעות המונחים זה על גב זה, אפילו הם בגודל זהה.

גם בביאור המשך הסוגיה, "מאי מכריז...?", ישנו הבדל בולט. ברגע שאנחנו קוראים את הסוגיה לאור נוסחה המורחב של המשנה, כבר אי אפשר לפרש את הדיון "מאי מכריז" כמציע שהמניין יהיה הסימן היחיד, מפני שהמשנה אמרה בפה מלא שהעובדה שהמטבעות מונחים זה על גב זה היא הסימן. כדי לפתור סתירה זו בסוגיה, נאלצו הפרשנים ליצור סימן המורכב הן מצורת מגדל והן

ממניין (שיטת רש"י), או להסביר שהמגדל אינו מהווה סימן כלל ועיקר אלא מהווה תנאי ראשוני כדי שהמניין יהווה סימן (עמדת הרמב"ן). בעוד שלפני התוספת של הסתמא, סוגיה זו מוסבת על דברי רבי יוחנן שאיננו יודעים מה הסימן לדעתו, הרי שאחרי העמדת רבי יוחנן כמקביל לעמדת רבי יצחק מגדלאה, השאלה "מאי מכריז" הופכת להיות קשה מאוד, וגוררת פרשנויות דחוקות.

סוגיית הבבלי – חלק שני: אמוראי בבל

להשלמת התמונה נביא את דברי אמוראי בבל בפרשנות משנתנו:

בעי רבי ירמיה: כשיר מהו, כשורה מהו, כחצובה מהו, כסולם מהו?
 פשוט מהא חדא,³⁶ דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: כל שאילו מכניס לה קיסם ביניה ונוטלם בבת אחת – חייב להכריז.
בעי רב אשי: כאבני בית קוליס מהו?
 תא שמע, דתניא: מצא מעות מפוזרות – הרי אלו שלו, כאבני בית קוליס – חייב להכריז. ואלו הן אבני בית קוליס:³⁷ אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן.

בדברי אמוראי בבל יש קביעה חד משמעית של רב נחמן בשם רבה בר אבוא, האומר ש"כל שאילו מכניס לה קיסם ביניה ונוטלם בבת אחת – חייב להכריז", וכן סדרת התלבטויות של רבי ירמיה ורב אשי באשר לחובה להכריז על מעות המסודרות בצורות מסוימות. אמנם דברי כל האמוראים מניחים הנחת יסוד שהמטבעות אכן נמצאים בסידור מסוים, והם בוחנים את גבולות הסידור, אך בכל זאת נראה שיש שוני מהותי בעמדותיהם. בעוד שרב נחמן מסתפק בקשר בין הפריטים השונים, אך אינו מצריך מבנה מסוים של המגדל, הרי שרב אשי ורבי ירמיה מודעים לצורך במבנה, ומתלבטים אילו צורות עדיין עומדות בקריטריון הנדרש. במילים אחרות, רבי ירמיה ורב אשי ממשיכים את הכיוון

³⁶ הביטוי "פשוט מהא חדא" מעיד על קשר בין דברי רב נחמן לדברי רבי ירמיה. להלן אציע שהאמוראים חלוקים זה על זה, אף כי מדברי הסתמא עולה בבירור ההפך. מדברי הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה טז, ב), עולה שעמדה לפניו הגרסה ללא המילים "פשוט מהא חדא", ודברי רב נחמן מתחילים דיון חדש. גרסה זו עולה יפה עם מה שהצענו להלן בביאור הסוגיה. אך בכתבי היד שלפנינו ואצל שאר הראשונים לא מצאתי הדין לגרסת הרמב"ם. ראו להלן הערה 40.

³⁷ בכתב יד ותיקן 115 נוסף על פי הדומות "חייב להכריז".

המצריך מגדל משוכלל, אשר זיהינו לעיל את מקורו בברייתא, ולכן הם מתלבטים לגבי מספר מקרים האם המגדל מספיק משוכלל. רב נחמן, לעומת זאת, מסתפק בקשר בין הפריטים, וממשיך את הכיוון לפיו צריך להכריז על כל מגדל גם אם אינו משוכלל. בכך הוא ממשיך את המסורת שראינו לעיל בתוספתא. את הדברים הללו ניסח המאירי בצורה חד משמעית ביחס לספקות שבגמרא:

ואני אומר לדעת הפוסקים כרבי יוחנן שכל אלו סימן, ולא נשאלה בגמרא אלא לדעת הפוסק והוא שעשויים כמגדלים.³⁸

המאירי קובע כי מי שסובר שמגדל פשוט מהווה סימן, ברור שיסבור שגם המבנים המשוכללים של שיר ושורה וכיוצא בהם יהיו סימן. ההתלבטות של האמוראים בגמרא היא רק אליבא דרבי חנינא המצריך מבנה של פירמידה, כלומר מגדל משוכלל, והספק הוא מה נחשב משוכלל.³⁹

38 בית הבחירה על אתר. ברור מדבריו שהוא רואה מחלוקת בין רבי יוחנן מחד לבין רבי יצחק מגדלאה ורבי חנינא מאידך, וזאת בניגוד לאמור לעיל שרבי יוחנן ממשיך את עמדת רבי יצחק מגדלאה. אך לדעתי אין הדברים משנים את קביעתו שהספקות בגמרא אינם עולים לפי מי שמסתפק במגדל פשוט ואינו מצריך פירמידה. ראו לעיל הערה 26.

39 הרי"ף בפסקיו (בבא מציעא יג ע"ב בדפי הרי"ף) משמיט את רוב הסוגיה, ומביא רק את דברי רבי יצחק מגדלאה ואת דברי רבינא: "א"ר יצחק מגדלאה והוא שעשויין כמגדלין, אבל משלחפי שלחופי כמפוזרות דמו והרי הן שלו. פירוש: משלחפי מקצת מטבע זה על מקצת מטבע זה, כדמתרגמינן בתרגום ארץ ישראל 'שכל את ידיו' – 'שלחפינהו לידוהי'. מאי מכריז אמר רבינא טיבעא מכריז".

הרשב"א (בחידושו על סוגיה זו, ד"ה "הא דבעי") מתלבט מדוע הרי"ף השמיט את ההתלבטויות של רבי ירמיה, את דברי רב אשי ואת פסיקת רב נחמן בשם רבה בר אבוא. הוא מעלה את האפשרות הבאה: "ושמא נסמך על אותה ברייתא דלעיל, 'מצא מעות מפוזרין הרי אלו שלו עשויין כמגדלין חייב להכריז', ופרישנא תנא כל שאין עשויין כמגדלין – מפוזרין קרי להו, ואפילו משלחפי שלחופי, דהיינו עשויין כסולם". לפי אפשרות זו, רק על מטבעות המסודרים כמגדל חובה להכריז, ובכל מקרה שאין מגדל אין צורך להכריז. כך נפתרו כל הבעיות לגבי דברי רבי ירמיה, נדחו דברי הברייתא של "אבני בית קוליס", ונדחו דברי רב נחמן בשם רבה בר אבוא. על אף הצעה זו, לא נחה דעתו של הרשב"א, מפני שאין זה ברור כיצד יודע הרי"ף שהלכה כרבי יצחק מגדלאה כנגד כל האמוראים האלו.

לאור דברי המאירי ניתן להציע מהלך אחר: מכיון שהדיון של רבי ירמיה ורב אשי, נובע מעמדת רבי חנינא על פי הסתמא המצריכה פירמידה, ומכיון שהרי"ף פסק כרבי יצחק מגדלאה, שחובה להכריז על כל מגדל, אין מקום לספקות אלו וברור שחובה להכריז. עדיין קצת קשה מדוע השמיט הרי"ף את דברי רב נחמן בשם רבה בר אבוא, שכן הם מתאימים

לאור הדיון לגבי אמוראי ארץ־ישראל, מתעוררת השאלה האם אמוראי בבל הכירו את המשנה כפי שהיא לפנינו, הכוללת את הביאור שציבורי מעות הם "שלשה מטבעות מונחים זה על גב זה". אם האמוראים הכירו את המשנה, הרי שההתלבטויות שלהם הם על גבולות המשנה. אולם יתכן כי הביאור לא היה במשנה עצמה, האמוראים אימצו את עמדת רבי יצחק מגדלאה והתוספתא, ומחלוקתם נובעת מהתלבטות פרשנית לפרשנות התוספתא. כך או כך, ברור שהסתמא שעיצבה את מחלוקת רבי יצחק מגדלאה, רבי חנינא ורבי יוחנן, יצרה הקבלה בין עמדת רבי יצחק מגדלאה ורבי יוחנן לעמדת רב נחמן, שדי במגדל בו המטבעות קשורים זה לזה, על אף שאין המגדל משוכלל בצורתו; בעוד שעמדת רבי חנינא מקבילה לעמדת רבי ירמיה ורב אשי המצריכים מגדל משוכלל.⁴⁰

לדברי רבי יצחק מגדלאה, והדברים עדיין צריכים עיון. לעומת כל זאת, המגיד משנה (על הלכות גזילה ואבידה טז, ב) מציע שהר"ף השמיט את הדברים מכיון שאין הם מצויים, ולדעתו אין להסיק מדברי הר"ף שהוא רואה מחלוקת עקרונית בין רב נחמן ורבי ירמיה בנקודה זו.

40 ראינו לעיל שישנו פער דומה בין הברייתא המובאת בבבלי והתוספתא. כמו כן, ראו לעיל הערה 36 שם הערתי שמדברי הסתמא עולה שהיא אינה רואה מחלוקת בין האמוראים השונים, שהרי היא פושטת את ספקו של רבי ירמיה ביחס לסולם מדברי רב נחמן. לפי דברינו היה אפשר לפשוט מדברי רב נחמן את מכלול הספקות של רבי ירמיה. מכך שהגמרא פושטת רק מקרה אחד ניכר שאין היא רואה מחלוקת עקרונית בין האמוראים השונים. הזכרתי בהערה 36 שנראה שהרמב"ם גרס אחרת בגמרא. הדברים עולים מפסיקת הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה טז, ב): "וכן המוצא מעות מפוזרים הרי אלו שלו, אפילו היו מקצת מטבע זה על גבי זה הרי הן כמפוזרין, אבל אם מצא צבור מעות חייב להכריז. מצא שלשה מטבעות זה על גב זה והן עשויין כמגדל, או שהיו אחד מיכן ואחד על גביהן, או שהיו מקצת זה על מקצת זה כדי שאם יכניס קיסם ביניהן ינטלו בבת אחת, חייב להכריז, היו עשויין כשיר או כשורה או כחצובה או כסולם הרי זה ספק ולא יטול". הרמב"ם פוסק מחד את דברי רב נחמן ומאידך מזכיר את כל הספקות של רבי ירמיה מבלי לפשוט אף אחד מהם. לפיכך עולה בבירור שהוא אינו סבור שאפשר לפשוט את הספקות מתוך דברי רב נחמן. על כן מסיק הגר"א (בהערותיו על שולחן ערוך חושן משפט רסב, כא) שהרמב"ם לא גרס בגמרא את המילים "פשוט מהא חדא". על אף השינוי בגרסה, ברור שהרמב"ם אינו סבור שיש מחלוקת עקרונית בין רב נחמן מחד לרב אשי ורבי ירמיה מאידך, כפי שהצענו בגוף המאמר, שהרי הרמב"ם פוסק הן את עמדת רב נחמן והן את עמדת רב אשי ורבי ירמיה. מכיון שהרמב"ם פסק כמו רבי יוחנן, שעל מגדל פשוט צריך להכריז, לא היה לו אלא להבין את הספקות של רבי ירמיה כספק בשאלה האם צורות סידור אלו (כשיר, כסולם וכדומה) הן מבנה, או שמא המטבעות נפלו כך במקרה. ממילא מחלוקת אמוראים זו כלל אינה קשורה לדיון הנידון במאמר.

סיכום

הטענה המרכזית במאמר זה היא שהמשנה במקורה פסקה שציבורי מעות חייבים בהכרזה, ללא ביאור הסימן שייתן המאבד כדי לזכות בחזרה במטבעותיו. נקודה זו אינה מפתיעה, שהרי גם ביחס לציבורי פירות סתמה המשנה ולא ביארה מהו הסימן. ואכן, נחלקו תנאים ואמוראים כיצד למלא לקונה זו. התוספתא והברייתא המובאות בגמרא קובעות שתיהן שרק אם המטבעות יהיו מונחים במגדל, תהיה חובה להכריז עליהם. אמנם, גם מקורות אלו חלוקים זה על זה, התוספתא הסתפקה במגדל פשוט ואילו הברייתא הצריכה מגדל משוכלל, 'כאבני בית קוליס'. במקביל למחלוקת הברייתא והתוספתא, ראינו שגם אמוראי בבל נחלקו בשאלה זו, ובעוד שרב נחמן הסתפק במגדל פשוט, הצריכו רבי ירמיה ורב אשי מגדל משוכלל, תוך התלבטות ביחס לצורות שונות, האם הן עונות על הקריטריון של מגדל משוכלל. גם אמוראי ארץ־ישראל נחלקו בסוגיה זו, ואמרו בה שלוש דעות: לדעת רבי יצחק מגדלאה, המטבעות צריכים להיות במגדל, כפי שנאמר בתוספתא; לדעת רבי חנינא, אם המטבעות הם של שלושה מלכים, אזי מהווה הגיוון סימן מספק, גם אם המטבעות אינם בצורת מגדל; ולדעת רבי יוחנן על פי הסבר רבינא, מניין המטבעות מהווה סימן אפילו אם אינם מסודרים כמגדל.

דיון זה אפשרי רק אם במשנה לא נאמר במפורש מה הסימן. אולם בנוסח המשנה שלפנינו, ומסתבר שגם בנוסח המשנה כפי שעמד לפני הסתמא, כבר נאמר "ציבורי מעות שלשה מטבעות זה על גב זה", ומכיון שכך, אין מקום להתלבטות מהו הסימן, אלא רק כיצד המגדל המתואר במשנה מהווה סימן. על כן צמצמה הסתמא את מגוון הדעות שנאמרו על ידי אמוראי ארץ־ישראל כך שהם יתלבטו רק בצורתו של המגדל, וכך מחלוקתם מקבילה בדיוק למחלוקת בין התוספתא והברייתא, ולמחלוקת בבבלי בין רב נחמן מחד לרבי ירמיה ורב אשי מאידך.